

Osmanlı İslami Politik Düşüncesi ve İdari Tecrübesinin Machiavelli Üzerindeki Etkileri

Yunus Koç* & Gökhan Topluk**

Öz

Bu çalışmanın amacı, Niccolo Machiavelli'nin İtalya'nın başında görmek istediği "Prens" tipiyle kendi merceğinden görüp değerlendirdiği "sultan" karakteri arasındaki örtüşmelere dikkat çekmektir. Çalışmada, devlet adamlığı vasfı da bulunan Floransalı yazarın Osmanlı'nın en şatvetli ve kudretli zamanını idrak eden bir düşünür olarak bu güce kayıtsız kalamayacağı varsayılmıştır. Öncelikle yazarın, Osmanlı İslam düşüncesi ile açık ya da muhtemel teması çeşitli araştırmalara işaret edilerek ispatlanmaya çalışılmıştır. Sonrasında Machiavelli'nin "Prens" eserini kurgularken İslam Osmanlı tecrübesinin entelektüel, siyasi, idari, askeri ve dini yapısından neler almış olabileceği tartışılarak, Prens ile Machiavelli'nin muhayyilesindeki sultan arasındaki benzerliklere işaret edilmiştir. Sonuç olarak Prens'in bir anlamda Osmanlı sultanının İtalya koşullarına uyarlanmış şekli olabileceği iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Machiavelli, Osmanlı, İslam, Virtu, Fortuna, Prens, Sultan.

The Impact of Ottoman Islamic Political Thought and Administrative Experience on Machiavelli

Abstract

This study aims to draw attention to the overlaps between the "Prince" type that Niccolo Machiavelli wanted to see in charge of Italy, and the "Sultan" character he saw and evaluated through his own outlook. In the study, it was assumed that the Florentine writer, who was also a statesman, as a thinker who understood the most saturated and powerful time of the Ottoman Empire, could not remain indifferent to this power. First of all, the author's obvious or possible contact with the Ottoman Islamic thought was tried to be proven by pointing to various studies. Afterwards, it was discussed what might have taken from the intellectual, political, administrative, military, and religious structure of the Islamic Ottoman experience while setting up Machiavelli's "Prince" and the similarities between the prince and the sultan in Machiavelli's imagination are pointed out. As a result, it was claimed that the Prince could in a sense be the Ottoman sultan's adaptation to Italian conditions.

Keywords: Machiavelli, Ottoman, Islam, Virtu, Fortuna, Prince, Sultan.

*Dr., Öğr. Üyesi | Muş Alparslan Üni., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
yunuskoc2@hotmail.com | ORCID: 0000-0001-9453-2910 | DOI: 10.36484/liberal.788141
**Arş. Gör. | Muş Alparslan Üni., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
gokhan-topluk@hotmail.com | ORCID: 0000-0003-0391-5671 | DOI: 10.36484/liberal.788141
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 26, Sayı: 101, Kış 2021, ss. 123-141.
Gönderim Tarihi: 31 Ağustos 2020 | Kabul Tarihi: 22 Mart 2021

Giriş

Niccolo Machiavelli siyaset ile etik arasındaki ilişkilerin niteliği bağlamında tartışılan bir düşündürdür. Machiavelli'nin siyaset ve etiği iki farklı kategori olarak ele aldığını, siyasetin ve etiğin doğaları itibariyle uyuşamayacaklarını, aralarında bir örtüşmenin değil de çatışmanın söz konusu olduğunu ileri süren çalışmalar, Floransalı düşünürü "etik dışı siyaset" anlayışının kurucu babası olarak görür. Bu çalışmalara göre, Machiavelli'yi gayri ahlaki (amoral) bir siyaset teorisinin temsilcisi olarak sunmak müfrit bir iddia sayılacaksa bile yazarın siyaseti ahlak dışı (immoral) bir kategori olarak kodladığı su götürmezdir (Köker, 2012: 43; Türköne, 2003: 7; Heywood, 2005: 25). Sorunu, Floransalı düşünürün tavsiye ve yaklaşımlarının kendi içinde bir tür "ahlakilik" barındırıp barındırmadığı şekilde ele almak yazarın şahsı etrafında biriken entelektüel tartışmalara yeni bir açı kazandırabilir. Bu bağlamda şu sorular sorulabilir: Machiavelli'nin siyasetin doğasına aykırı olarak gördüğü şey acaba kategorik olarak ahlakiliğin bizatihi kendisi midir yoksa yazar ahlakın/etiğin muayyen bir yorumunu mu siyasete aykırı bulur? Machiavelli'nin ana temalarının başında gelen virtu kavramı¹ dikkate alındığında Machiavelli'nin siyasetle tenakuz oluşturduğuna inandığı etik kategorinin Hıristiyan ahlakına münhasır olduğu söylenebilir mi? Yine virtu kavramı üzerinden Machiavelli'nin pagan bir etik anlayışını olumladığı ve siyaseti bu tarz bir ahlakilik ile mezcetmeye çalıştığı ileri sürülebilir mi?

Bu sorular şüphesiz çoğaltılabilir. Ancak bu çalışmanın önceliği Machiavelli'nin etik anlayışını tartışmak değildir. Machiavelli ve etik tartışması çalışmamız özelinde ancak yazarın geliştirmeye çalıştığı yeni siyaset konseptinin niteliği açısından anlamlıdır. Machiavelli'nin prene verdiği nasihatlerin mihverini teşkil eden yeni siyaset konseptinin muhtevasının hangi tecrübelerden ya da ne tür müşahedelerden mülhem olduğunu araştırmak kanaatimizce bizi yazarın yaşadığı dönemin "süper gücü" sayılabilecek Osmanlı İmparatorluğu'na götürecektir. Machiavelli gibi bir dönem diplomatik

¹ Çalışmanın amacına uygun olarak yer yer Machiavelli düşüncesinin ana merkezini oluşturan iki kavrama değinilmiştir. Bunlar; "virtu" ve "fortuna"dır. Türkçe'ye şans, yazgı ya da talih olarak çevrilen fortuna, olayları belirleyen ve insanları keyfi bir şekilde yöneten aşkın bir güç anlamına gelmez. Daha ziyade Machiavelli, bu kavram ile insani şeylerin kayganlığını, belirsizliğini dile getirmektedir. Fortuna, dışı bir sözcük iken virtu eril sözcüktür. Erdem anlamına gelen virtu kavramına Machiavelli, insanın yaratıcı enerjisini harekete geçiren yetenek ve beceri anlamını yükler. Ayrıca bu yetenek güç, kurnazlık, yiğitlik, cesaret, azim ve kararlılık gibi özellikleri de içinde barındırır. Dolayısıyla Machiavelli, fortunanın eylemlerimizin yarısına hükmedebildiğini gösterirken diğer yarısını ise fortunaya karşı virtu ile bizim ellerimize bırakır. Fakat o erkeksi bir nitelikte olan virtu ile kaderci anlayışı yıkarak dışıl bir özellik taşıyan fortunaya hükmedilmesi gerektiğini salık verir. Çünkü ona göre başarılı olmanın ilk koşulu insanın virtu sayesinde fortunayla baş etmeyi bilmesidir. Bundan dolayıdır ki Machiavelli'de siyaset, zorunluluk ifade eden koşullar altında fortunayı düzenleme, fortunaya gerekli yanıtlar getirme sanatıdır (Ağaoğulları, 2014: 330-331; Anglo, 2001: 103-104).

vazifeler de üstlenmiş bir devlet adamının Osmanlı İmparatorluğu gibi İtalya için de ciddi anlamda “tehdit” oluşturan bir kuvveti dikkate almamalık edemeyeceği düşünülebilir. Böylece yazarın imparatorluğun devlet geleneğine, askeri-siyasi-idari teşkilat yapısına ve devletin başındaki sultanlara hangi açılardan baktığı, kafasındaki prens figürünü kurgularken bunları nasıl işlediği bu çalışmanın ana konusu ve sorusudur.

İşte bu çalışmada öncelikle böyle bir ilişkinin söz konusu olup olmadığıyla ilgili literatürdeki belli başlı çalışmalara değinilmiş, Machiavelli ile İslam düşünürleri arasındaki benzerliklere dikkat çeken birtakım araştırmalara yer verilmiştir. Böylece yazarın Osmanlı üzerinden İslam düşüncesiyle belirli bir temas kurmuş olabileceği ihtimali çeşitli araştırmalara referansla ispatlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra yazarın, Osmanlı dünyasını askeri-siyasi-idari-sosyal ve de dini açıdan nasıl ele aldığı -prens dışında kaleme almış olduğu diğer kaynaklara da müracaat edilerek- tespit edilemeye çalışılmıştır. Yeri geldikçe de yazarın prene nasihatleri ile Osmanlı sultanı hakkındaki kanaatlerinin nerelerde örtüştüğü gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece prene mahfuz olduğunu düşündüğümüz sultan imajı bu değerlendirmeler ışığında izhar edilmek istenmiştir.

Çalışmanın ana tezi bir itiraz ve iddiadan oluşmaktadır. Öncelikle çalışma, Osmanlı-İslam düşüncesi ve siyasetname/nasihatname geleneğini Prens’in anti-tezi olarak sunan yaklaşımlara karşı çıkmakta, buna mukabil Machiavelli’nin Prensini besleyen Osmanlı-İslam çizgilerini açığa çıkarma amacı taşımaktadır. Etik dışı olmakla itham edilen Machiavelli’nin siyaset konseptiyle ahlaki bir zemin üzerinde yükselen Osmanlı-Müslüman siyaset nosyonu arasında kurulan karşıtlığın aksine, bu çalışmada, Floransalı düşünürün Müslüman dünyasıyla/düşüncesiyle kurmuş olduğu entelektüel ilişkiye işaret edilmekte, böylece Machiavelli düşüncesinin bu minvalde yeniden okunabileceği iddia edilmektedir.

Tabii ki buradaki Osmanlı sultanı ile Machiavelli’nin prensi arasındaki benzerlikler yazarın bakış açısının ürünüdür. Onun kafasındaki ya da muhayyilesindeki sultan ve Osmanlı imajınasyonunun hakikate tevafuku bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Machiavelli’nin İslami Osmanlı Köklerine İşaret Eden Bazı Çalışmalar

Pek çok araştırmacı, Machiavelli düşüncesi ile Müslüman düşünürlerin teorize ettikleri politik yaklaşımlar arasında gördükleri benzerliklere işaret

etmiştir. Örneğin, Rene Khawam (1976: 450), Machiavelli'den bir asır önce çevrilmiş olan ve Machiavelli döneminde etkisini sürdüren “Raqaïq al Hilal fi Daqaïq al Hiya” eserini, Arap-İslam politik düşüncesinin Avrupa'ya etkisinin kanıtları arasında sayar. Yazara göre, Machiavelli'yi de mezkûr eserden etkilenen batılı düşünürler arasında saymak mümkündür. Khawam kitabın, “Müslüman dünyanın bir zamanlar sahip olduğu olağanüstü siyasi becerilerini keşfeden şaşkın batılılara en iyi yanıt” olduğunu düşünür.

Bir diğer araştırmacı, Antony Black (2008: 107) Machiavelli'n Prens'ini siyasetname külliyyatı içerisinde arar. Özellikle İbn-i Haldun ve Machiavelli arasında bazı benzerliklere işaret eden yazar, kabilenin grup aidiyetini ifade eden “asabiye” ile Machiavelli'nin “virtusu” arasında eşleştirme yapar. Aynı zamanda Haldun'a ait “şehir temelli medeniyet” anlamına gelen “hadara” kavramının Machiavelli metinlerinde bütün muhtevası ve referanslarıyla tecessüm ettiğine ve medeniyet ile yozlaşma (corruption) arasında ilişki gören sonraki kuşak düşünürlere felsefik dayanak teşkil ettiğine inanır. Yazara göre, iki düşünür arasındaki benzerlikler bunlarla sınırlı değildir. Her iki düşünür de tarihsel politik değişimlerin çizgisel ve ilerlemeci olarak değil dairesel olarak cereyan ettiğine inanır. Bununla birlikte İbn-i Haldun'un din siyaset ilişkisini başka bir boyuta taşıyan yorumunun Machiavelli'deki yansımalarına dikkat çeken Black, Haldun'un iktidarın/gücün kendi içsel çalışma prensibini keşfeden, onu müteal/aşkın yorumlardan arındırarak kabilelerin ve hükümdarlıkların yükseliş ve düşüşünü yaratan determinist yasasına dikkat çeker. Bütün bu benzerliklere rağmen Black, Machiavelli'nin doğrudan İbn-i Haldun'un etkisinde kaldığı şeklinde bir yoruma varmak için elimizde yeterli tarihi verilerin bulunmadığı sonucuna varmıştır.

Fakat Mohammed Abdullah Enan (2007: 140-142), Machiavelli'yi İbn-i Haldun'a bağlayan “köprü” bir kişiden bahsederek Haldun'un Machiavelli'yi etkilemiş olabileceği yönündeki ihtimali kuvvetlendirir. Yaklaşık iki asır ara ile yaşayan bu iki büyük düşünürün muhtemel bağlantı noktası Enan'a göre, Haldun'un çok meşhur olduğu Kuzey Afrika topraklarında doğan ve gençlik yıllarını burada geçiren İbn-i Wazzan isminde Arap kökenli bir yazardır. İtalya'ya yolu düşen, Hıristiyanlık dinini seçerek Papa ile yakın ilişkiler kuran bu şahıs kendisini Arap-Latin sözlüğü hazırlamaya adanmış. Ayrıca İtalyancaya çevrilen “Afrika Üzerine” adlı meşhur çalışmasıyla da tanınır. Onun 1524 yılında Floransa yakınlarındaki Bologna'da bulunduğunu kendi metinlerindeki oto biyografik göndermelerden anlamak mümkündür. Wazzan'ın Machiavelli ile Roma'da tanışmış olabileceği Enan'a göre ihtimal dâhilindedir. Eğer bu iki insanın karşılaşmaları yönündeki muhtemel vaka doğru ise, Enan'a göre buradan Machiavelli'nin İslami kaynaklara aşina olduğu sonucu çıkarılabilir.

Çünkü İbn-i Wazzan'ın İtalyan arkadaşına, doğup büyüdüğü Afrika topraklarının kültürel-entelektüel mirası hakkında bilgi verirken bu mirasın en meşhur düşünürlerinin başında gelen Haldun'u da anlatmış olması beklenir.

Stoenescu Dan (2009: 38-41), Akdeniz uygarlıklarının geçişkenlikleri göz önüne alındığında İslam filozoflarının Machiavelli üzerinde belirli bir etkisinin olmasını doğal karşılar. Büyük Arap filozoflarının Avrupa'ya yakın Sicilya ve/veya Endülüs gibi bölgelerde yaşamış olmalarını bu ihtimali destekleyecek güçlü deliller arasında sayar. Rönesans'ın Helenistik kökleri dışında Arap İslam etkilerinin de hesaba katılması gerektiğini düşünen yazar, Machiavelli'nin "virtu" kavramının sadece orta çağ şövalyeliği ile ilişkilendirmesinden böylece Arap İslam köklerinin gizlenmesinden müstekidir. Ona göre, İbn-i Zafir ve İbn-i Haldun Machiavelli'nin öncüleri olarak görülebilir. Özellikle İbn-i Zafir'in "Sulwan al-Muta fi 'Udwan al-İttiba" kitabı ile "Prens" arasında şaşırtıcı benzerlikler bulunduğunu iddia eder.

Linda Darling (2013: 6) doğu ve batı dünyasının hükümdarlara tavsiye niteliğindeki kitaplarını karşılaştırır ve bu kitaplar arasındaki benzerliklere vurgu yapar. Darling'e göre, Avrupalılar doğunun adalet düşüncesini 11. yüzyıldan itibaren siyasetname/nasihatname kitapları üzerinden tanımaya başlar. İngilizceye "Secret of Secrets" şeklinde tercüme edilen, orijinal ismi Arapça "Kitab'ul Sırrul-Asrar" olan kitap, yazarın aktardıklarına göre zamanının Müslüman İspanya'sında oldukça popülerdir. Eser daha sonrasında birçok Avrupa dillerine tercüme edilir.

Lucio Biasiori (2018: 18-19) işte tam da bu bağlamda "Prens" kitabı ile "Kitab'ul Sırrul-Asrar" eseri arasındaki benzerliklerden yola çıkarak Machiavelli düşüncesinin İslami köklerini araştırır. "Islamic Roots of Machiavelli's Thought? The Prens and The Kitâb Sırr Al-Asrâr from Banghdad to Florance and Back" eseri bu açıdan dikkate şayandır. Biasiori, Machiavelli'ye temel teşkil ettiğini düşündüğü eser hakkında tafsilatlı bilgiler verir. İçeriğinden Aristotelesçi olduğu anlaşılan "Kitab'ul Sırrul-Asrar"ın dönemin Avrupa'sında oldukça popüler olduğunu söyleyen Biasiori, Latinceye "Secret Secretorum" olarak çevrilen eserin muhtemelen 850-900 seneleri arasında Bağdat'ta Abbasi sultanı için çeviriler yapan Yahya İbn-i Itrîq tarafından Arapçaya tercüme edildiğini yazar. Biasiori'ye göre, Aristo'nun büyük İskender'e tavsiyelerini içeren ve mektup formatında kaleme alınan metin iki asır boyunca sadece nasihatname-siyasetname türü olarak değil, aynı zamanda fizyonomi tıp ve okült bilimlerde de referans kitap olarak da görülür. Aristocu Arap-İslam düşüncesinin nasihatname türleri arasında kabul gören eserin etkisi Arap İslam coğrafyasını aşarak 12. asırda tamamı Avrupa dillerine çevrilir. Bu eser,

ortaçağın en popülerler kitapları arasına girer. Biasiori, “Secret of Secrets” eseri unutulup “Prens” revaç bulmaya başladığında eserin öneminin ihmal edildiğini, Allan H. Gilbert (1928) “Secret of Secrets” ile “Prens” arasındaki ilişkiye işaret edene kadar bu ihmalin devam ettiğini söyler.

Biasiori iki eser arasındaki benzerliklere örnekler de verir. “Secret of Secrets”da kraldan korkmak barışın teminatıdır. Bir kral tebaasını ya yönetir ya da onlar tarafından yönetilerek ‘ayak takımının’ elinde oyuncak olur. Tebaasına hâkim olabilecek zihinsel-ruhsal donanıma sahip olup olmaması onun siyaseten kaderinde tayin edici amildir. Ayrıca Biasiori, Machiavelli’nin insanın özgür iradesine yönelik vurgularının köklerini de İslam coğrafyasının ürünü olan bu kitapta arar. Ona göre, Prens’te geçen insanın kaderinden kaçamayacağı ancak onun da tutsağı olamayacağı, böylece fortuna göre yaşaması ve bu doğrultuda çareler üretmesi gerektiği şeklindeki yaklaşımlar “Secret of Secrets” eserinden mühlhemdir. Böylece, Biasiori, özgür irade (free will), erdem (virtue) ve talih (fortune) arasında Machiavelli’n inşa ettiği dizgenin bu kitap dolayımında şekillendiği iddiasındadır. Ayrıca, “Secret of Secrets”de geçen *“kral geleceği düşünmeli gerçekleştireceği icraatları ihtiyatlı bir şekilde düzenlemeli böylece kontrolü dışında gerçekleşecek olumsuz olaylara karşı teyakkuzda olmalıdır”* şeklindeki yorumların da yazara göre “Prens” ile benzerliği açıktır (Biasiori, 2018: 21-23). Sonuç olarak Biasiori (2018: 31), Machiavelli düşüncesindeki muhtemel İslami köklere mezkûr Arapça eser üzerinden işaret etmiştir.

Machiavelli’nin düşünce yapısının İslami köklerine işaret eden çalışmaların yanında, yazarın eserlerine siyasi-idari-askeri-dini-içtimai açıdan temel teşkil eden kaynaklardan biri olarak görülebilecek Osmanlı etkileri üzerine odaklanan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Martin, (2015: 359-360) “The Renaissance World” eserinde diğer Rönesans düşünürleri gibi Machiavelli’nin de Osmanlı hakkında güçlü bir ilgisi olduğunu ileri sürer. Bu düşünürlerin Osmanlı’ya ilişkin edindikleri bilgilerin çoğu yazara göre, İmparatorluğu ziyaret etmiş orada yaşamış kişilerin anlatılarına dayanır. Bunlar şifahi anlatımlara mebnî oldukları gibi bazı devlet adamlarının raporlarında da tebellür eder. Mesela uzun yıllar İstanbul’da ikamet etmiş olan, Venedik devletini büyükelçilik düzeyinde temsil eden kişilerin raporları sıklıkla Osmanlı sultanının büyük gücü, muhteşem serveti, yasal ve sağlam otoritesine vurgu yapıp, “Grand Turk”e ilişkin büyük bir hayranlığı yansıtır. Keza Miranda Aramis Reyes (2015: 41) Machiavelli’nin Osmanlı’nın askeri gücünden ve disiplininden hayranlıkla söz ettiğine değinir.

Machiavelli'nin Düşüncesinde Siyasi, Askeri, İdari Açından Osmanlı Etkileri/Kökleri

Machiavelli'nin önemli eserlerini Osmanlı'nın en ihtişamlı zamanlarında kaleme aldığı düşünüldüğünde, yazarın, eserlerinde başta İtalya olmak üzere Avrupa ülkelerini 'tehdit' eden Osmanlı İmparatorluğu'nu bu denli başarılı kılan amillerin neler olabileceği şeklinde bir soruya, güçlü bir İtalyan birliği kurma beklentisiyle cevaplar aramış olduğu görülür. Machiavelli bu bağlamda kayıtsız kalmadığı Osmanlı'ya yönelik nasıl bir tavır içindedir? Onun Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik yaklaşımı, Katoliklik ve Papalık karşıtlığı dolayımında salt bir Osmanlı hayranlığı şeklinde mi tebarüz etmiştir? Yoksa Machiavelli de çağdaşları gibi nerdeyse bir psikoz halini alan Osmanlı korkusu ve düşmanlığı ile mi maluldür? Eğer Machiavelli gibi devlet adamlığı görevlerinde de bulunmuş bir bürokrat Osmanlı'yı kendi zaviyesinden soğukkanlı bir şekilde tetkik etme gayretinde ise, onun Osmanlı hakkında öne çıkardığı pozitif unsurlar nelerdir? Bu tarz olumlu unsurlar, kıymetlerini Machiavelli'nin genel tarih felsefesi içinde hangi kavramsal vurgular üzerinden kazanır?

Yazılarının bazı bölümlerinde Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin hayranlık dolu ifadeler mevcuttur. Komşularını Kral Davud gibi dize getirmesini takdir ettiği Fatih'in, oğlu Bayezid'e sağlam bir hanedanlığı miras bıraktığı söyler. Onun gözlemleriyle Bayezid'in oğlu Selim ise dedesi Mehmet'in şanını bile aşacak kadar güçlüdür (Machiavelli, 2004: 36; Machiavelli, 1989a: 244-245). Hayranlık içeren bu gibi ifadelerle rağmen yine de Machiavelli'nin kayıtsız kalamadığı Osmanlı İmparatorluğu hakkında ikircikli bir halet-i ruhiye içerisinde olduğu görülmektedir. Yazarın Osmanlı'nın ilerleyişi karşısında bazen sarkastik bir şekilde müstehzi hatta memnun bir tavır sergilediği, bazen de zamanının popüler korkularını paylaşarak endişe dolu ifadeler kullandığı görülmektedir. Örneğin 1501'de yakın arkadaşı Agostinu Vespucci, Osmanlı'nın Roma'yı fethetmek üzere olduğuna yönelik Papanın histerik korkusunu paylaşınca *"sultan çok gerekli bir vazifeyi yerine getirmiş olur. Böylece şehir papanın rezaletlerinden temizlenmiş olur"* şeklinde bir yorumda bulunur. Aynı şekilde 1513'te Machiavelli ile sıkı bir dost olduğu anlaşılan Vettori, *"Osmanlı sultanı bütün Asya ile gelip tez zamanda mucizesini gösterecek"* diyerek ironik ve sarkastik bir karşılığa bulunur. Vettori'nin ayrıca Osmanlı hakkındaki gözlemleri dikkat çekicidir (Akt. Malcolm, 2019: 160-161):

"Sultan Selim... talih onun yanında, sadık askerleri, güçlü ordusu, bol miktarda parası, sınırsız toprakları, önlenemez gücü var ve Tatar Hanı ile de ittifak halinde. Böylece en geç bir yıl içinde İtalya'mızın büyük bir yenilgi ile ele geçirilmesi, Osmanlı Türkleri tarafından yönetilmesi ve rahiplerin şehri kaçarak terk edecek olmaları benim için sürpriz olmayacaktır."

Machiavelli'nin de yukarıda isimleri zikredilen arkadaşlarıyla benzer düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Keza o, "History of Florence" kitabında Birinci Haçlı Seferini politik bir cambazlık olarak ele almakta Papa II. Urba'nın sarsılan otoritesini güçlendirmek için başvurduğu bir hile olarak görmüştür (Machiavelli, 2007a: 24). Ayrıca Otranto'nun 1480'de Osmanlılar tarafından kuşatılmasını, Napoli krallığının Floransa'dan temizlenmesi adına büyük bir şans olarak değerlendirmiştir (Machiavelli, 2007a: 399-405).

Bütün bunlar bir arada düşünüldüğünde, Machiavelli ve arkadaşlarının alaycı yorumlarının Osmanlı'nın yükselişini hafife almaktan kaynaklandığı sonucuna varılmamalıdır. Onlar Osmanlı tehdidini, son derece yozlaşmış olduğunu düşündükleri ülkelerinin mevcut sosyal-siyasal yapısını sarsacak Papalık karşıtı bir motivasyon olarak ele almışlardır. Nitekim Machiavelli'nin (2007a: 353; 1989c: 1365) zaman zaman "History of Florence" kitabında olduğu gibi Osmanlı'nın ilerleyişine 'ağıt yaktığı', Negropante'nin yitimini Hıristiyanlık dünyası adına büyük bir kayıp ve onursuzluk olarak değerlendirdiği görülmüştür. Yazar, yine aynı eserde Osmanlı'nın Mısır, Afrika ve Suriye'yi ele geçirdiğini bu durumun İtalya için daha tedirgin verici bir hale geldiğini vurgulamıştır (Machiavelli, 2007a: 21). Machiavelli (2007b: 209; 1989b: 796) Mandragola oyununda ise "bu şeytani canavarlardan Tanrı bizi korusun. Bu durumdan çok korkuyorum" diyerek Türklerin tekrar İtalya'ya saldıracağı yönündeki popüler korkuları paylaşmıştır. Dolayısıyla o, Osmanlı'yı sadece İtalya için değil aynı zamanda, bilhassa İstanbul fethinden sonra Hıristiyan âlemi için de büyük bir tehlike olarak görüyordu (Machiavelli, 2007a: 317; Machiavelli, 1989c: 1327).

Tüm bu tartışmalar ışığında Machiavelli'ye göre, Osmanlı gerek İtalya gerek ise Hıristiyan âlemi için önemli bir tehdit iken diğer taraftan kendi prensi için örnek alınabilecek bir imparatorluk modelidir. İşte Machiavelli'nin Osmanlı İmparatorluğu'na doğrudan gönderme yaptığı eserleri arasında Prens ve Discourse bu yönüyle başı çekmektedir. Prens'te iki tür monarşik yönetimden bahseder.² Birincisi kralın seçme, azletme, yükseltme haklarına sahip olduğu kapı kulu kölelik sistemi ikinci ise, kralın yanında özel statüye sahip aristokratların bulunduğu çoklu iktidar yapısıdır. Yazara göre, birincisi Osmanlı'yı ikicisi Fransa krallığını tarif etmektedir (Machiavelli, 1998: 93-94; Machiavelli, 2005b: 28; Machiavelli, 1994: 15):

2 Machiavelli'nin (1998; 2004) "Prens" eserinde monarşilerin, "Discourses" kitabında ise cumhuriyetçilerin savunusu yapılmaktadır. Dolayısıyla Machiavelli, kitaplarının birinde despotizmin, diğerinde özgürlüğün ideolojilerine soyunmaktadır. Ancak bu iki kitap, her ne kadar farklı rejimlere vurgu yapıyor olsa da, aynı öze, "iktidarın kazanımı ve korunması" biçiminde olan aynı temaya sahiptir (Ağaoğulları, 2014: 324).

“Bütün Osmanlı monarşisi tek bir yönetici yani padişah tarafından idare edilir. Diğerleri onun kuludur. Padişah krallığını sancaklarla idare eder. İsteddiği gibi değiştirebileceği idarecileri oraya yollar. Fransa’da ise kralın çevresi bir sürü kadim soylu senyörlerle çevrilidir. Bu senyörlerin kendisine sevgi ve sadakatle bağlı tebaası vardır. Senyörler; kralın, kendisini tehlikeye atmadan geri alamayacağı birtakım ayrıcalıklardan yararlanan kişilerdir.”

Machiavelli’nin (1998: 94-95; 1989a: 21) bundan çıkardığı sonuç, Osmanlı’yı fethetmenin Fransa’yı fethetmekten daha zor olduğu, ancak bir kez fethedildiğinde Osmanlı’yı yönetmenin Fransa’yı yönetmekten daha kolay olduğu şeklindedir. Ayrıca Machiavelli (1998: 121-123) “Prens” kitabında prensin, (Yavuz Sultan Selim gibi) hataları acımasız bir şekilde cezalandırması gerektiğini belirtir. Çünkü böyle bir namı barındırmayan prensin askeri birliklerini bir arada tutma ve onları savaş için eyleme hazır hale getirme şansı yoktur. Burada Yavuz Sultan Selim’in kendisine stratejik olarak yanlış nasihatte bulunan paşayı idam ile cezalandırdığını söyleyen Machiavelli’nin (2008: 310-312; 2004: 172) prens ile tasavvurundaki Yavuz Sultan Selim arasındaki benzerlik ilginçtir.

“Discourses On Livy” eserinde ise Osmanlı sultanlarını içeren birçok bölüm vardır. II. Bayezid’e yönelik suikast girişimi, kötü stratejik tavsiye verdiği için I. Selim tarafından cezalandırılan bir paşa ve hem İran şahını hem de Memlükleri alt eden Osmanlı sultanlarına ait ağır silahlar (alteri) bahsi gibi örnekler gösterilebilir (Machiavelli, 2004: 12; Machiavelli, 1994: 86; Machiavelli, 1989a: 194; Malcolm, 2019: 160). Nitekim bu eserde “*bir prens, korku içinde yaşamaktan kurtulmak ya da nankörlükten korunmak için, Osmanlı’nın sağduyulu hükümdarlarının yaptığı gibi, bizzat seferlere katılmalıdır*” diyen Machiavelli (2004: 44; 1989a: 260), Osmanlı sultanlarının yaptığı gibi, prensin de ihanete uğramamak, başarısının gölgelenmemesi ve cesaretini göstermesi için savaşa bizzat kendisinin de katılmasını tavsiye eder. Şunu unutmamak gerekir ki, Machiavelli’nin, Osmanlı özelinde prence verdiği nasihatte, başarının sırrının salt ağır silahlar olmadığıdır. Keza Machiavelli tarihsel örnekler ve karşılaştırmalar; savaşların ertelenmemesi, savaşlarda hem aslan hem de tilki gibi davranılması, “büyük ve kısa savaşlar” yapılması, kalelere ile surlara bel bağlanılmaması, süvariden çok piyadeye önem verilmesi ve ateşli silahların etkisinin abartılmaması gerektiğini ortaya koymaktır. Machiavelli, bu son görüşünü desteklemek için Osmanlı’dan bir örnek de verir. Ona göre, “*Türkler, Persler ile Mısırlıların topları (arkebüz tüfeği) sayesinde yenmişlerdi*” ama topların yarattığı tahribat sayesinde değil de, çıkarttığı gürültünün düşman saflarında yarattığı panik nedeniyle (Machiavelli, 2004: 102; Machiavelli, 1989b: 654; Ağaoğulları, 2014: 333-334). Benzer düşüncelerini “The Art of War” eserinde de paylaşan Machiavelli (2005a: 72-73; 1989a: 372), Osmanlı’nın, Sophia

limanını Yunanistan'da korku ve panik yaratarak fethettiğini belirterek prensin bundan ders çıkarması gerektiğini ve bu sayede düşmanlarını korkutarak alt edebileceğini tavsiye eder.

Machiavelli'ye (1998: 215; 1989a: 22) göre, yöneticiler kendi askeri birliklerini bir zamanların Roma'sı, kendi zamanının ise Osmanlı'sı gibi idare etmelidirler.³ Ona göre, bütün bir Roma tarihi dikkatle incelendiğinde bir kişiyi daha aktif, kararlı ve başarılı kılan psikolojik, ahlaki ve politik bir kavram olarak virtunun tam anlamıyla Roma'da temerküz etmiş olduğu görülecektir.⁴ Machiavelli'ye (2004: 76; 1994: 160) göre, sonrasında, fortuna ile uyum içerisinde davranma biçimi olan virtu, Osmanlı imparatorluğu, Memlük sultanlığı, Araplar ve modern Alman topraklarına dağılmıştır. Çünkü buraların insanları bir zamanların Roma'sı gibi virtuya uygun bir şekilde yaşamışlardır. Burada Machiavelli'nin Roma ile Osmanlı İmparatorluğu arasında virtu kavramı üzerinden tarihsel bir süreklilik kurduğu görülmektedir. Ona göre, Roma'ya bir zamanlar siyasal-emperyal üstünlüğünü kazandıran şey ne ise Osmanlı'yı da zamanının egemen gücü haline getiren şey odur. Keza "Prens" kitabında *"nasıl ki Romanlılar hâkimiyetleri altına aldıkları ülkelerde, kurdukları kolonilerle zayıfları korurken bunların güçlenmemelerine dikkat etmişler, güçlü olanları zayıflatmışlar ve başka ülkelerin buralarda itibar kazanlarına müsaade etmemişler. Benzer şekilde Fatih, fethettiği toprakları ellinde tutmak için bölgede kendisinden daha güçlü olanları zayıf düşürmeye ve kendisi kadar güçlü bir ülkenin herhangi bir bahaneyle o bölgeye girmesini önlemeye çalışmıştır"* diyerek Roma ve Osmanlı'daki güçlü virtuya dikkat çekmiştir (Machiavelli, 1998: 80-82).

Machiavelli'nin güçlü hanedanlıklar için askeri talim ve disipline verdiği önem göz önüne alındığında, bu açıdan Osmanlı'yı nasıl değerlendirdiği de önem kazanmaktadır. Her ne kadar Osmanlı ordusunun disiplini üzerine doğrudan göndermeleri olmazsa da Malcolm'un (2019: 162-163) da dediği gibi, Machiavelli'nin Roma ile Osmanlı arasında virtu üzerinden kurduğu benzerlik dikkate alındığında, Osmanlı ordusunun disiplinini de önemseydiği söylenebilir. Ancak sadece iyi örgütlenmiş idari bir organizasyonun Machiavelli açısından zafer için gerekli olsa da tek yeterli şart olmadığı unutulmamalıdır. Ona göre, mutlak bir zafer için aynı zamanda fortuna gereklidir (Machiavelli, 2004: 36-39). Ve tekrar arkadaşı Vettori'nin kendisine yazdığı mektuplarda

3 Machiavelli'nin (1998: 215; 2005b: 90; 1994: 63; 1989a: 75) yöneticilere Osmanlı'yı ve Roma'yı örnek vererek halkın yerine askerleri idare etmeyi önermesinin nedeni; güçlü olan askeri birlikleri idare edebilen yönetici, bir taraftan kendini güvence altına almış, diğer taraftan ise toplumu idare edebilme gücü elde etmiş olur.

4 Machiavelli'ye (1998: 170) göre, Roma'yı güçlü kılan virtunun kaybedilmesi Roma İmparatorluğu'nun aynı zamanda batış nedeni olacaktır. Çünkü Gotlar'dan ücretli asker almakla birlikte Roma, soydan gelen ulusal birlik niteliği ve bütün iyi nitelikleri (virtu) barbarlara geçmiştir.

kullandığı “talih (fortuna) Yavuzdan yana” ifadesi hatırlandığında, Machiavelli'nin Osmanlı'yı ve yükselişini ana hatlarıyla imparatorluğun virtusu, disiplinli ordusu ve fortuna'sı üzerinden analiz ettiği görülmektedir. Nitekim Machiavelli'nin (1998: 76-75; 2005b: 21; 1994: 9; 1989a: 14) “*ele geçirilen ülkeler, kendisiyle birleştirildikleri devletten başka bir yerdeyseler ve de ne aynı dili konuşuyor, ne aynı örf ve âdetlere ve aynı kurumlara sahip bulunuyorlarsa, o zaman güçlükler çıkar ve bunları bir arada tutmak, büyük fortuna ve virtu ister. (Bunun için) en iyi ve en etkili çarelerden biri, Fatih'in fethettiği yere bizzat gidip yerleşmesidir. Nitekim Yunanistan'a karşı bu yolu seçmiştir*” demesi bu hususta dikkat çekicidir. Ancak Reyes'in (2015: 41) yerinde tespitiyle Machiavelli'nin Osmanlı'ya duyduğu hayranlık kültürler arası dostluğun ve sempatinin göstergesi olarak okunmamalıdır. Unutulmamalıdır ki, Floransalı yazarın bütün endişesi İtalyan birliğini sağlayabilecek modele çerçeve hazırlamaya yöneliktir.

Machiavelli, Din ve İslam

Machiavelli'nin kendi politik yaklaşımları etrafında din-siyaset ilişkisini ele alma tarzı ve bu ilişkide sosyal bir olgu olarak dini yorumlama/konumlandırma biçimi onun ateist bir düşünür olup olmadığı ile ilgili tartışmalarla iç içedir. Ayrıca, Machiavelli'nin literal bir okuması yapıldığında onun siyaseti etikten arındırmak isteyen bir düşünür olduğu sonucuna varılabilir. Gerçekten Machiavelli 'ateist' bir düşünür olarak siyaseti etikten tamamen soyutlamak mı istemiştir? Machiavelli'nin karşı çıktığı ve siyasetin doğasına aykırı olarak gördüğü şey dinin ve ahlakın bizatihi kendisi midir? Yoksa Machiavelli dinin belirli bir yorumunu ve etiğin muayyen bir biçimini mi siyasetin doğasına aykırı bulur? Daha açık bir soruyla, Machiavelli ateist midir yoksa anti-Christ midir? Karşı çıktığı ve siyasete aykırı bulduğu şey her türden ahlaki öğretidir mi? Yoksa Machiavelli, Katolikliğe mündemiç kardinal maneviyatçılığın kendisine mi cephe alır? Eğer ateist değil de anti-Christ ve karşı çıktığı şey Katolik maneviyatı ise, o halde bunların yerine ikame ettiği yaklaşımın dini-manevi-ahlaki muhtevası nedir ve İslam dini ile Katoliklik yerine ikame edilmek istenen pagan din arasındaki benzerlikler nelerdir?

Ağaoğulları'nın (2014: 335-336) dediği gibi Machiavelli, Roma örneğinden hareketle dinin devlet için ne denli yaşamsal bir işlevi yerine getirdiğini vurgulamakla birlikte, Hıristiyan dinine daha doğrusu Hıristiyanlığın Roma Kilisesi versiyonuna karşı olumsuz bir tavır takınır. Ona göre kilise, haliyle Papalık kurumu, insanlara güçsüzlüğü aşılama, sıradan ve basiretsiz insanları yüceltmekte, tevazuyu, sefilliği ve insani şeylerin aşağılanmasını yüce mutluluk olarak kabul etmekte, bu dünyadaki başarıları önemsemeyerek gözleri

öte dünyaya çevirtmektedir. Kısacası hakları özgürlük tutkusundan, atılganlık ruhundan, yurttaşlık virtusundan yoksun bırakmaktadır. Oysa Romalıların dini, Hıristiyanlığın tam tersi özelliklere sahiptir. Dolayısıyla Machiavelli, bir taraftan Katolik Kilisesini dışlarken diğer taraftan güçlü bir din tahayyül eder.

İşte tam da bu noktada Isaiah Berlin'in (2012: 3) yerinde tespitini paylaşacak olursak, Machiavelli, yaşamın iki farklı idealini, iki rakip ahlaki kodunu, yani 'pagan etiği' ile 'Hıristiyan maneviyatını' karşılaştırır. Pagan etiği Machiavelli'ye göre cesaret, canlılık, olumsuzluklara karşı güçlü bir direnme gücü, cumhuriyete sadakat, düzen, disiplin, haz, başarı ve mutluluk arayışı, adalet, kendini ve dünyayı onaylama gibi değerlerle yüklüdür. Hıristiyan maneviyatı ise, tam tersine soyut değerlere, merhamete, düşmanını affetmeye, dünyayı içindekilerle beraber küçümsemeye, devlet ve siyaseti önemsemeye, ruhun kurtuluşu adına Tanrı sevgisi ve öte dünya beklentisine yönelmeye dayanır. Machiavelli, pagan maneviyatını Hıristiyanlıktan üstün görüp Hıristiyanca değerlerin sosyal-siyasal düzene uygun olmadığını düşünerek antik Roma'daki toplumsal modelin İtalya'da yeniden inşası ve ihyası için çareler arar. Özetle Berlin'e göre, Machiavelli, politikadan kategorik olarak etiği değil, Hıristiyan etiğini dışlamıştır. Öyle ki Machiavelli'ye (1998: 162) göre, savaşçı yiğitliği ve ruh gücünü yücelten eski Romalıların dinine karşı, Hıristiyanlık, alçak gönüllüğü, itaatkârlığı, nefsi hor görmeyi öğütlediğinden, zaaf kaynağıdır. Benzer şekilde Skinner (2000: 48) da Machiavelli ve çağdaşları arasındaki farkı ahlaki bir siyaset görüşü ile ahlaktan tamamen arındırılmış salt seküler bir politik anlayış arasındaki farka irca etmez. Aradaki fark "iki zıt, rakip ve birbiriyle uyumsuz ahlak anlayışı" arasındadır.

Anthony Parel (1992: 62) de Machiavelli'nin paganizmi savunduğunu iddia edenler arasındadır. Ona göre, Machiavelli Hıristiyanlığı sekülerize etmekten çok paganizmi tesis etmeyi amaçlayan neo-pagan bir düşünürdür. Aynı şekilde Leo Strauss da (1970), Hıristiyanlığın Machiavelli'nin fikirlerini anlamak için yetersiz olduğu kanaatinde. Ona göre, Hıristiyan tanrı anlayışı Machiavelli'nin prensini açıklayamamakta, Machiavelli'nin prensi ancak pagan tanrı ışığında aydınlığa kavuşabilmektedir. "*Machiavelli'nin entelektüel devrimini devlet adamına öğütlerden oluşan siyasetname/nasihatname türü kitaplarının kilit taşı olan fazilet kavramını yeniden tanımlayarak yaptığı*" (Skinner, 2000: 44) hatırlandığında, bir prensi veya kişiyi fortuna ile uyumlu hale getiren, onu onurlu, şerefli ve eril yapan şey anlamında kullandığı virtu kavramı önem kazanmaktadır (Machiavelli, 1998: 251).⁵ Virtu, Machiavelli'nin

5 Machiavelli'ye (1998: 251) göre, fortuna kadın gibidir. Ona söz geçirmek için kabaca davranmak gerekir. O soğukkanlı davranan erkeklerden çok, şiddet kullanan erkeklere boyun eğer. Bunun için de daima genç erkeklerle dostluk kurar. Çünkü bunlar daha az çekingen ve daha coşkuludur ve de daha cüretkârca emrederler.

yücelttiği pagan dininin yarattığı yüksek enerjili maneviyatın adeta manivelasıdır. Virtu, Kardinal maneviyatçılığa karşı cephe açan pagan maneviyatçılığın muharrik unsurudur. Prensın virtusu, gerekli gördüğü ne varsa onu dikte etme yönündeki iradesi ile temayüz eder.

Machiavelli'nin muhalifi ve muarızı olduğu ve politik organizmanın yapısına uygun bulmadığı şeyin Katolik maneviyatı olduğu kabul edildiğinde Machiavelli'nin tercih ettiği Pagan dininden ne anladığı ve kardinal maneviyatının yerine ikame etmek istediği ahlakiliğin virtusunun neye benzediği sorusu anlam kazanmaktadır. Öncelikle Machiavelli'nin Katoliklikten boşaltmak istediği siyasal-sosyal alanı dinden bağışık tutmak istediği sonucu çıkarılmamalıdır. Machiavelli, dinin toplumdan sökülüp atılmasını doğru bulmaz. O sadece mevcut Hıristiyanlık yorumunun iyi düzenlenmiş bir devlet organizasyonu (Well-ordered State) için uygun olmadığını düşünür. Bu düşünce arayışı onu Antik Roma'ya ve onun pratiklerine yönelir. Hıristiyanlık insanları, kadınsı (efemine) ve pasif-düşünsel (Contemplative) yaparken Roma yurttaşlarını aktif, erdemli, atak ve erkeksi hale getirmiştir (Korvela, 2005: 183). Nitekim Machiavelli'nin (1998: 83-84) "Prens" kitabında Hıristiyanlığın aksine⁶ Roma'nın vatandaşlarına savaştan asla kaçınmayarak yiğitlikten (virtu) zevk almayı tercih etmeleri gerektiğini vurgulamış olması bu bağlamda okunmalıdır.

Bundan dolayıdır ki, Discorcous'ta Hıristiyanlığın yarattığı insan tipinden şikâyet eder.⁷ Tevazuyu (humble) ve spekülâtif düşünceyi (contemplative) yücelten Hıristiyan öğretisinin aksine aksiyonu ve başarıyı öne çıkarır. Kardinal öğretinin vaaz ettiği yaşam tarzının dünyayı zayıflattığını ve güçlü adamları kötü adamlara (wicked men) yem ettiğini düşünür. Kilise dindarlığının cenneti silahsız (disarmed) tahayyül etmesini dini hareketsiz, aksiyonsuz bir şey olarak telakki etmenin sonucu olarak görür. Bu türden bir ahlakiliği virtu olarak değil eylemsizlik (inaction) olarak kabul eder (Machiavelli, 2004: 80). Machiavelli'ye (2004: 26-27) göre, Antik Roma'da din ve aksiyon ayrılmaz bir bütündür. Machiavelli'nin Roma bağlamında dine atfettiği anlam oldukça

6 Machiavelli (1998: 150), bir istisna olarak Katolik Hıristiyanlığı paganizm öğretilerine yakınlaştırdığı için VI. Alexander'ı gelmiş geçmiş bütün papalardan üstün tutmuştur. Ona göre, Alexander kilisenin paraları ve silahlarıyla ihtişama kavuşmak için bir papanın yapabileceği şeylerin en iyisini yapmayı başardı.

7 Machiavelli'nin, yalnızca Hıristiyanlığın yarattığı insan tipinden değil aynı zamanda insan doğasına olan yaklaşımından da rahatsız olduğu söylenilebilir. Keza onun insan doğasına yakıştırdığı kötülük, dini bir anlam taşımamaktadır. Özellikle de insanı özünde günahkâr, dolayısıyla mutlak kötü bir varlık olarak kabul eden kilise öğretisiyle bir koşutluk göstermemektedir. Çünkü "insanlar, tam anlamıyla ne iyi ne de kötü olmayı bilirler. İnsanlar, bu kadar büyük nankörlük yapabilecek kadar vefasız değillerdir" diyen Machiavelli'ye göre, insanın kötülüğünün bir sınırı vardır. Yani Tanrıdan kaynaklanan bir mutlaklıkla donanmış değildir. Ayrıca bu kötülük, bütünüyle dünyevi yaşama ilişkindir (Akt. Ağaoğulları, 2014: 327).

pozitifdir. Roma'nın efsanevi ikinci imparatoru Numa Pompilius, Machiavelli'nin kahramanıdır. İmparatorun önemi çok ateşli Romalı askerlerini cumhuriyet buyruklarına itaatkâr hale getirmesi ve bir tür motivasyon unsuru olarak dini sosyal düzeni tesis eden bir fonksiyona dönüştürmesidir. Hayranlık duyduğu İmparator Numa, Ona göre, neler yapması gerektiğini kendisine 'su perisi'nin (nymph) ilham ettiğini iddia eden, bunu yönetmek istediği cumhuriyet devleti için meşruiyet zemini olarak kullanan son derece zeki ve başarılı bir devlet adamıdır. Onun topluma benimsetmeye çalıştığı din tamamen fonksiyoneldir. Bir dinin gücü insanlar üzerinde yarattığı olumlu etkiler itibariyle ölçülür. Roma başarısında dinin ana etmen olduğunu düşünen Machiavelli (2004: 25), "*iyi-doğru bir din (good religion), iyi-doğru bir düzenin (good order) o da iyi bir talihin (good fortune) kaynağıdır*" diyerek sosyal siyasal düzeni ve talihi kuran asıl zembereğin din olduğu sonucuna varır. Tabi ki, tekrar vurgulamak gerekir ki, Machiavelli'nin din hakkındaki pozitif yaklaşımları pagan dinlerine ilişkin olup Hıristiyanlık karşıtıdır.

Machiavelli'nin "History of Florence" eserinde Selahaddin'in virtüsü ile papanın temsil ettiği Katolik Hıristiyan maneviyatını karşılaştıran ve birincisinin ikincisine üstün olduğunu düşünen (Akt. Benner, 2013: 38) ifadeleri dikkate alındığında, Machiavelli'nin pagan dinler ile İslamiyet arasında virte üzerinden kurduğu benzerlikler dikkat çekicidir. Machiavelli'nin İslamı "*yarı pagan bir din olarak*" ele aldığı da hatırlandığında (Şahin, 2018: 168), Machiavelli açısından İslam dini ile paganlık arasında bazı benzerlikler söz konusudur.

Machiavelli'ye göre, İslam sadece öte dünyaya değil bu dünyaya da yöneliktir. Yarattığı insan tipi düşünsel (contemplative) ve hareketsiz-aksiyonsuz değil canlı, kararlı ve eyleme dönüktür. Ayrıca Benner'in dediği gibi (2013: 30) Machiavelli'ye göre Kilise ile İslam arasındaki temel fark dini kurucuları arasında vaaz edilen öğretilerin mahiyetinden kaynaklanır. Machiavelli (Hz.) Muhammed'in yasalarını dünyevi ve manevi gücün dengesine dayandırdığını söyler. (Hz.) İsa ise, ona göre dünyevi iktidar ve mücadeleden kaçınmayı buyurmuştur. Bu sebeple onun varisleri korumasız ve hareketsizdir. Ancak tüm bunlardan Machiavelli'nin İslam'ın teolojik doktriner iddialarını da metafizik bir hakikat olarak kabul ettiği sonucu çıkarılmamalıdır. Her ne kadar "*Machiavelli'nin Türklerin dinine itiraz etmeden onlar hakkında konuşabilen ilk Rönesans düşünürlerinden olduğu*" (Meserve, 2008: 9) kabul edilse de, onun ilgisinin esas itibariyle dinin teolojik-metafizik açılarına değil fonksiyonel veçhesine ilişkin olduğu unutulmamalıdır. Nihai olarak Machiavelli için bir dinin nasıl bir insan karakteri yarattığı ve sosyal-siyasal yapıyı nasıl biçimlendirdiği önemlidir (Şahin, 2018: 169).

Haliyle diyebiliriz ki Machiavelli, siyaseti, hem aşkın ve ondan kaynaklanan dini kaidelere, hem de geleneksel ahlaki değer yargılarına bağımlı olmaktan kurtarır. Ancak bu durum siyasal alanın dinden ve ahlaktan tamamen soyutlanmış olduğu ya da bunlar arasında hiçbir ilişkinin bulunmadığı anlamına gelmez. Tersine Machiavelli din ve ahlaki, siyasetin ya da daha doğrusu siyasal iktidarın belirleyiciliği altına sokar. Bir başka ifadeyle dini salt sosyolojik bir öge olarak değerlendirir. Bu bakımdan din, kendi başına bir amaç değildir; önemi toplumsal ve siyasal bir araç olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Machiavelli'ye göre halkın yasalara, dolayısıyla siyasal iktidara boyun eğmesini ve ülkede düzenin sürmesini sağlayan en güçlü duygular dinsel duygulardır. Kısacası din, siyasal iktidar için halkı iyi kılmada ve birlik içinde tutmada önemli işlevsel bir araçtır (Ağaoğulları, 2014: 325-335; Anglo, 2001: 108-109; Teksoy, 2009: 44).

Machiavelli dinin sosyal açıdan önemine değinirken birer toplumsal ve siyasal lider olarak gördüğü peygamberleri de idealize ettiği prenze model teşkil edecek yönleri açısından ele alır. Keza ona göre fortuneanın (talihin) yardımıyla değil de kendi virtusuyla (irade gücüyle) hükümdar olmuş insanlardan bahsedecek olursak, bunların en dikkat çekici olanları şunlardır: (Hz.) Musa, Keyhüsrev, Romulus, Theseus ve bunların başka bazı benzerleri. Fakat Keyhüsrev'in olsun, eylem ve davranışları üzerinde düşünüldüğünde, hepsine aynı derecede hayranlık duyulacak ve onlarla Musa arasında büyük bir benzerlik olduğu fark edilecektir (Machiavelli, 1998: 103-104). Bundan dolayıdır ki hiçbir idarecinin Tanrıya başvurmadan yasalarını gözetemeyeceğini düşünen Machiavelli (2004: 24), mukaddes kitabı dikkatle okuyan herkesin Musa'nın, düzenin devamı için asileri kılıçtan geçirmesini haklı bulacağını söyler. Burada Machiavelli, dünyevi bir kurum olarak ele aldığı dine insani bir köken yükler. Dinleri yaratanlar peygamberler ya da krallardır. Bir dinin başarısı, onu yaratan kişiyle, onun virtusu ve gücüyle doğrudan bağlantılıdır (Ağaoğulları, 2004: 335). İşte bu nedenle o, kılıcı bireysel güvenliğin sağlamasından ziyade kamusal iyilik için⁸ dinin en önemli enstrümanı olarak görür. Çünkü ona göre bütün eli silahlı peygamberlerin başarıya ulaştıkları, silahsız olanların ise hüsrana uğradıkları görülür.⁹ Hiç şüphesiz (Hz) Musa, Keyhüsrev, Thesus ve Romulus, eğer silahsız olsalardı, kurdukları müesseseleri uzun zaman muhafaza edemezlerdi (Machiavelli, 1998: 107-108).

8 Nitekim Machiavelli'ye (1998: 132) göre, başarının sırrı şiddetin iyi ya da kötü kullanılmasında aranmalıdır. Şiddet toptan bir defada ve kişinin kendi güvenliğini sağlamak ihtiyacıyla işlendiği, ısrarla sürdürülmediği ve elden geldiğince tebaanın yararı gözetilerek yapıldığı takdirde, iyi kullanılmış demektir.

9 İyi silahlı güçlerin bulunmadığı yerde iyi yasalar bulunmayacağına tersine, ancak iyi silahlı güçlerin bulunduğu yerde iyi yasalar bulunabileceğine değinen Machiavelli'nin (1998: 153), siyaseti hukuka değil silahlı kuvvete dayandırdığı açıkça görülür.

Yeri gelmişken söylemek gerekir ki, Machiavelli'nin silahlı bir peygamber olan Hz Musa özelinde söylediklerini Hz Muhammed için de varsaydığını kabul etmek mümkündür. Örneğin Şahin (2018: 170). "Muhammedi" bir dinin benimseyicisi olan Osmanlıların da kendi düzenlerini, barış ve esenliklerini tesis etmek için peygamberlerini örnek aldıkları söyler. İslam dini ve peygamberinin silahlı kategorik olarak dışlamayan yaklaşımı ona göre, silahlı adaletin ve barışın enstrümanı olarak gören Osmanlıların yükselişinin ana sebepleri arasındadır. Benzer şekilde Humberto Garcia da (2012: 54) Hz. Muhammed ile Machiavelli'nin "Prens"i arasında benzerlik görenlerdendir. Ancak bu benzerlikler yazara göre, olumsuz bir içerik taşımamakta, aksine hem İslam peygamberini hem de Machiavelli'nin "Prens"ini yücelten ifadeler içermektedir. Bu benzerlik, iç çatışmayı engelleme, sosyal barışı tesis etme ve farklı inançlara saygıyı temin etme adına kılıcı benimseyen bir peygamberin yüceltilmesi üzerinden kurulur.

Sonuç

Machiavelli her şeyden evvel İtalya'nın birliği için çareler aramış, eserler vermiş bir Rönesans düşünürüdür. İtalya'nın siyasi istikrarının nasıl sağlanabileceği hususunda çözümler arayan Floransalı düşünürün Prens eserindeki yaklaşımları klasik siyasetname geleneğinden bir kopuş olarak değerlendirilmiştir. Machiavelli ile birlikte "apriori ahlaki ilkelerin" siyaset açısından anlamı sorgulanır hale gelmiş, hatta Makyavelcilik olarak tanımlanan yaklaşımlarca klasik etik anlayışın siyasetin doğasına aykırı olduğu iddia edilmiştir. Machiavelli'nin siyaset ile "etiğin" doğasını birbirine aykırı bulduğu iddia edilince, onun siyaseti etik dışı bir kategori şeklinde kodladığı öne sürülmüştür. Ancak bu çalışmada da yer yer gösterildiği gibi Machiavelli siyaseti kategorik olarak etikten koparmak istememiştir. Onun yapmak istediği şey, siyaseti etiğin belirli bir türünden yani Katolik etikten ayırmaktır. Hatta, Machiavelli'nin Hıristiyan/Katolik etik yerine pagan etik olarak ifade edilebilecek bir etik türünü siyasetin mütemmim cüzü olarak gördüğünü söylemek bile mümkündür. Virtu kavramı üzerinden anlam kazanan bu etik anlayış Machiavelli için bir kişiyi daha aktif, daha kararlı ve daha başarılı hale getirebildiği için anlamlıdır. İnsanlar Hıristiyanlıktaki gibi "vita contemplativa"¹⁰ değil Osmanlı ve Roma'daki gibi "vita activa"¹¹ yaşam tarzı sürmelidir. Hıristiyanlığın düşünsel, uysal ve pasif karakterine karşı Roma'nın ve Osmanlı'nın canlı, aktif, yaşamı olumlayan karakterini yüceltir. Kısacası siyasete aykırı olan Roma ethosu değil Hıristiyan ahlakiliğidir.

10 Düşünsel yaşam

11 Eylemsel yaşam

Tam da bu noktada yazarın İslam inancı/ahlakı ile siyaset arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendirdiği sorulabilir. İslamı “yarı pagan bir din” olarak ele alan Machiavelli’nin İslam ahlakı ile siyaset arasında bir uyuşmazlık görmediği sonucu çıkarılabilir. Bununla birlikte, Osmanlı sultanlarının ve tebasının hayatı olumlayan “dünyevi” pratiklerini Hıristiyan öğretisine kıyasla takdire şayan bulduğu da söylenebilir. Böylece Machiavelli’nin preste görmek istediği özelliklerin Osmanlı- İslam ethosundan izler taşıdığı ileri sürülebilir.

Bununla birlikte Machiavelli Osmanlı’nın yükselişini de kritik etmeye çalışmış ve imparatorluğa gücünü veren idari-siyasi-askeri yapıyı da kendi merceğinden analiz etmiştir. Burada dikkat çekici olan yazarın diğer eserlerinde yer bulan Osmanlı tasvirlerinin Prens adlı eserde de alenen ya da zımnen kullanılmasıdır. Mesela Floransalı düşünür Osmanlı sultanlarının gerektiğinde kelle koparacak kadar “acımasız” olabildiklerini anlatırken preste de gerektiğinde acımasız olmasını salık vermiştir. Tek ve mutlak bir hükümdarın ülkesi olarak gördüğü Osmanlı’ya benzer şekilde İtalya’da da prensin mutlak otoritesini görmek istemiş, parçalı iktidar yapısına karşı merkeziyetçi bir teşkilatlanmayı İtalyan birliği için kurtuluş olarak sunmuştur. Tıpkı Osmanlı askeri gibi prensin askerlerinin de atik, atak, korkusuz ve itaatkâr olmasını istemiştir. Bununla birlikte prensin, kendi askeri birliklerini bir zamanların Roma’sı, kendi zamanının ise Osmanlı’sı gibi idare etmesini önermiştir.

Böylece Machiavelli’nin preste tavsiyelerinin İslam entelektüel ya da siyasi geleneğinin anti tezi olarak kodlanamayacağı söylenebilir. Çünkü Machiavelli doğal olarak kendisine karşı kayıtsız kalamayacağı Osmanlı İmparatorluğu’nun gücünü anlamaya çalışmıştır. Yazarın Osmanlı’yı ve İslam’ı yorumlama şeklinin doğru olup olmadığı başka bir tartışmanın konusudur. Burada önemli olan Machiavelli’nin bakış açısıdır. Bu çalışmanın belirli bulgular üzerinden vardığı sonuç; onun prensinin Osmanlı-İslam tecrübesi/ öğretisi ile temas kurarak biçimlendiği şeklindedir. “Prensteki sultan”, Floransalı düşünürün Prens ve diğer eserlerinde Osmanlı-İslam düşüncesi/tecrübesi dolayımında tasvir ettiği sultan tipolojisiyle prens arasındaki kesişme noktalarını ifade edebilmek için kullanılmıştır. “Prensteki sultanı” daha da kristalize hale getirmek kuşkusuz yeni araştırmalarla mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali (2014), “Niccolo Machiavelli: Prens İktidarından Devlete”, Mehmet Ali Ağaoğulları (ed.), *Sokrates’ten Jakobenlere: Batı’da Siyasal Düşünceler*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 319-344.
- Anglo, Sydney (2001), “Niccolo Machiavelli: Siyasal ve Askeri Çöküşün Anatomisi”, Hikmet Özdemir (ed.), *Siyasal Düşüncenin Temelleri*, İstanbul: Alfa Yayınları, ss. 95-110.

- Benner, Erica (2013), *Machiavelli's Prince: A New Reading*, New York: Oxford University Press.
- Berlin, Isaiah (2012), *Against The Current: Essays in The History of Ideas*, New York: Random House.
- Biasiori, Lucio (2018), "Islamic Roots of Machiavelli's Thought? The Prens and The Kitâb Sîr Al-Asrâr from Banghdad to Florance and Back", Lucio Biasiori ve Marcocci Giuseppe (ed.) *Machiavelli, Islam and the East: Reorienting The Foundations of Modern Political Thought*, Switzerland: Oxford University Press, pp. 17-36.
- Black, Antony (2008), *The West and Islam: Religion and Political Thought in World History*, New York: Oxford University Press.
- Dan, Stoenescu (2009), "Islamic and Arab Perspectives on Machiavelli's Virtù", *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, c.9, s.1, ss.39-45.
- Darling, Linda T. (2013), *A History of Social Justice and Political Power in The Middle East: The Circle of Justice from Mesopotamia to Globalization*, London: Routledge.
- Enan, Mohammad Abdullah (2007), *Ibn Khaldûn: His Life and Works*, Malaysia: The Other Press.
- Garcia, Humberto (2012), *Islam and The English Enlightenment: 1670-1840*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Gilbert, Allan H. (1928), "Notes on The Influence of The Secretum Secretorum", *Speculum*, c.3, s.1, ss.84-98.
- Heywood, Andrew (2005), *Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları.
- Khawam, Rene (1976), *Le Livre des Ruses: La Strategies Politique des Arabes*, Paris: Phebus.
- Korvela, Paul Erik (2005), "Machiavelli's Critique of Christianity. Redescriptions: Political Thought", *Conceptual History and Feminist Theory*, c.9, s.1, ss.183-213.
- Köker, Levent (2012), *İki Farklı Siyaset: Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimleri İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Machiavelli, Niccolo (1989a), *Machiavelli: The Chief Works and Others, Volume I*, (Translated by Allan Gilbert), Durham and London: Duke University Press.
- Machiavelli, Niccolo (1989b), *Machiavelli: The Chief Works and Others, Volume II*, (Translated by Allan Gilbert), Durham and London: Duke University Press.
- Machiavelli, Niccolo (1989c), *Machiavelli: The Chief Works and Others, Volume III*, (Translated by Allan Gilbert), Durham and London: Duke University Press.
- Machiavelli, Niccolo (1994), *Selected Political Writings: The Prince, Selections from The Discourses, Letter to Vettori*, (Translated by David Wootton), Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Machiavelli, Niccolo (1998), *Hükümdar*, (çev. H. Kemal Karabulut), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Machiavelli, Niccolo (2004), *Discourses on The First Decade of Titus Livius*, (Translated by Ninian Hill Thomson), Gutenberg Ebook.
- Machiavelli, Niccolo (2005a), *The Art of War*, (Translated by Peter Whitehorne), The Project Gutenberg eBook.
- Machiavelli, Niccolo (2005b), *The Prince @ Other Stories*, (Translated by Philip M. Parker), San Diego, USA: Published by ICON Group International.
- Machiavelli, Niccolo (2007a), *History of Florence And of the Affairs of Italy: From the Earliest Times to the Death of Lorenzo the Magnificent*, (Translated by Hugo Albert Rennert),

University of Pennsylvania Press.

Machiavelli, Niccolo (2007b), *The Comedies of Machiavelli the Woman from Andros the Mandrake Clizia*. (Translated by David Sices and James B. Atkinson), Cambridge: Hackett Publishing Company.

Machiavelli, Niccolo (2008), *Prens*, (Translated by James B. Atkinson), Cambridge: Hackett Publishing.

Malcolm, Noel (2019), *Useful enemies: Islam and the Ottoman Empire in Western Political Thought, 1450-1750*, USA: Oxford University Press.

Martin, John Jeffries (2015), *The Renaissance World*, London: Routledge.

Meserve, M. (2008), *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought*, Cambridge: Harvard University Press.

Parel, Anthony (1992), *The Machiavellian Cosmos*, New Haven: Yale University Press.

Reyes, Miranda Aramis (2015). *Renaissance Humanism and the Ottoman 'Other: Discourse Construction, Position and Power*, A master's Thesis, The City University of New York.

Skinner, Quentin (2000). *Machiavelli: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.

Strauss, Leo (1970), "Machiavelli and Classical Literature", *Review of National Literatures*, c.1, s.1, ss.7-25.

Şahin, Kaya (2018), "A Tale of Two Chancellors: Machiavelli, Celâlzâde Muḫafâ and Connected Political Cultures in the Cinquecento/the Hijri Tenth Century", Lucio Biasiori ve Marcocci Giuseppe (ed.) *Machiavelli, Islam and the East: Reorienting The Foundations of Modern Political Thought*, Switzerland: Oxford University Press, pp. 157-176.

Teksoy, Rekin (2009). "Niccolo Machiavelli 1496-1527". Mete Tunçay (der.), *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar: Yeni Çağ*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 41-78.

Türköne, Mümtaz'er (2003), *Siyaset*, Ankara: Lotus Yayınevi.